

In an article an attempt to analyze the contribution of Ivan Ohiienko (Metropolitan Ilarion) to the study of the history of Ukrainian Church was made on the material of work «Reverend Iov Pochaivskiy».

It has been proved that the comprehension of the complex historical way of the Orthodox Church of Ukraine in I. Ohiienko's works is inextricably linked to the question of the role of a personality in history, namely the role of those prominent church representatives and defenders of Ukrainian Orthodoxy who were able to become moral authorities during the most difficult and critical times and fulfill the high mission of spiritual leaders of Ukrainian people.

The reconstruction of Ukrainian church history through the prism of the specific role of personal beginning is represented by such work by I. Ohiienko, as the monograph «Reverend Iov Pochaivskiy». First published in Winnipeg in 1957 by the Ukrainian Scientific Orthodox Theological Society, it was a separate book, small in volume (64 pages), written in the genre of popular scientific essay.

The image of the hegumen of Pochaiv monastery the Reverend Iov confirms the truth that the knowledge of the own history and spiritual development of the nation is impossible without proper assessment of the life and activity of those who, through their ascetic work, served primarily Ukraine and Ukrainian people, its spiritual unity and awakening of national consciousness, spiritual and cultural development of Ukrainians.

In the article the features of the church-biographical studying of the scientist about the Reverend Iov Zhelizo is clarified, the key aspects of the evaluation of his life and activity as a prominent church representative are characterized, the vision of Ohiienko about his role in the history of Ukrainian Orthodox Church as the fighter for the establishment of the Orthodox Church on the territories of Ukraine, the spiritual pastor of Ukrainian people, the enlightener, the writer, the polemicist are highlighted.

Key words: Ivan Ohiienko, history of Ukrainian church, Iov Zhelizo (Pochaivskiy), church activist, Orthodox church, Orthodox faith, Pochaiv monastery.

Отримано: 22.10.2019 р.

УДК 821.161.2-6-92«196»

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.247-251

Наталія Загоруйко

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнко

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДИСКУРС ЕПІСТОЛЯРІЮ ІВАНА СВІТЛИЧНОГО

У пропонованій статті здійснено спробу розглянути епістолярну публіцистику Івана Світличного крізь призму альтернативного дискурсу 19670-1980-х років. Проаналізовано та визначено особливості альтернативного дискурсу таборової епістолярної публіцистики та з'ясовано ключові аспекти цього листування. Амплітуда порушуваних проблем та широке коло адресатів листування автора засвідчує публіцистичність цього епістолярію та є органічним продовженням публіцистичної спадщини дисидентів загалом, а ідейна спрямованість кореспонденцій дає підстави зараховувати їх до альтернативного дискурсу на протипагу офіційному (радянському).

Ключові слова: альтернативний дискурс, епістолярна публіцистика, шістдесятники.

Літературно-критичні відгуки та роздуми в листах Івана Світличного – наскрізна тема його епістолярної творчості. Дисидент неодноразово наголошує, що листи на літературні теми найцінніші, адже ще до ув'язнення І. Світличний був відомий не лише як перекладач та поет, але передусім як лі-

тературний критик, який всупереч ідеологічним догмам та тотальним заборонам на слово зумів викрити фальш та мізерність як авторів соцреалізму, так і тогочасних титулованих авторитетів.

Амплітуда літературних зацікавлень Івана Світличного колосальна, навіть у таборі та на заслання він тримає руку на пульсі культурного життя в Україні та за її межами. Продовжує стежити за творчістю молодих поетів М. Вінграновського, І. Жиленко, І. Драча, для яких був до другого арешту 1972 року і першим критиком, і авторитетним учителем водночас. Поезія Миколи Вінграновського захоплює І. Світличного настільки, що він пише: «Звідки тільки людина бере таке! Ліпить зі словами, що захоче, як Бог» [4, с.98], а в листі до подружжя Христини та Богдана Певних від 28 червня 1971 року додає: «...я цього поета з всіх сучасних українських люблю найбільше» [4, с.149]. Просив дружину написати, коли й де вийшли за останні два роки твори І. Драча, С. Гуцала, Г. Тютюнника, І. Жиленко, адже хотів би знати, що вони пишуть [3, с.36].

Недоліки тогочасної прози компенсують конгеніальні переклади світової класики Григорія Кочура та Миколи Лукаша. І. Світличний, описуючи культурну атмосферу, у листі до Ореста Зилинського від 12 квітня 1967 року іронізував, що «від імені перекладуваних люди говорять те, що не можна сказати від свого імені». Він зазначає: «Лукашів переклад «Декамерона» – понад усякі похвали. Щось просто неймовірне! Жодного іншого перекладу такого рівня я не знаю» [4, с.262].

Художній рівень тогочасної української прози І. Світличний оцінює дуже критично, і це цілком виправдано, адже на хвилі післякультурівської «відлиги» чи не найбільших здобутків вдалося досягти саме в поезії. Найталановитішим прозаїком критик вважає Валерія Шевчука, якого довгі роки не друкували, – саме такою була ціна за художню суверенність. М. Павлишин зауважує, що, попри негативний бік «мовчанки», саме вона дала можливість написати книжки, які, хоч не були надруковані в час написання, з'явилися перед публікою в найвідповіднішу хвилину у культурному процесі [2, с.204]. На думку Івана Світличного, В. Шевчука (особливо за повість «Мор») можна порівняти з такими видатними представниками тогочасної літератури в СРСР, як В. Распутін, В. Астаф'єв та О. Сулейменов.

З української прози І. Світличному подобалися повісті Ніни Бічуї, «Місто» Романа Іваничука, «Лебедина згряя» та «Зелені млини» Василя Земляка. Ділиться своїми враженнями з Лесем Танюком про роман Володимира Дрозда «Катастрофа». Зазначає, що попри надмірну описовість та слабкий драматичний момент, роман «за концепцією цікавий і не трафаретний, про нашу провінцію ще ніхто так не писав – та й знайшов форму, як написати безкомпромісно і для цензури невразливо» [4, с.98].

З творчого доробку Павла Загребельного Іван Світличний відзначає роман «Диво», але не приховує свого розчарування щодо наступних творів відомого романіста, особливо «Свпраксії». Критик зізнавався, що після «Дива», не тільки сам цим романом захоплювався, а й радив читати його своїм київським кореспондентам, – історичною концепцією «Свпраксії» він просто обурений: «Сума інтелектуальних рефлексів, що лежать в основі роману, нагадує ще докостомарівський рівень ковбасно-патріотичних каганцовальників, що весь зводився до самовихвалювання й вичерпувався ним» [4, с.221].

Літературознавці роман «Свпраксія» з трилогії П. Загребельного вважають не лише історичним, а передусім психологічним і одним із перших феміністичних творів у радянській літературі (Н. Зборовська, Л. Тарнашинська). Проте, як бачимо, І. Світличний не відчув цього психологізму, і в центрі його критики опинилася саме історична концепція, яку він засудив за «самовихвалювання».

Зауважимо, що це цілком справедливо, адже таке «самовихваляння» було характерною рисою офіційного дискурсу і критикувалося не лише І. Світличним. М. Павлишин, аналізуючи роман П. Загребельного «Я, Богдан», назвав його «милуванням у славі» і зауважив, що соцреалізм перетворив процес читання на милування іконою, адже від іконографа не вимагається, щоб він творив новий зміст, – від нього вимагається лише якнайкомпетентнішого виконання всіх традиційних образних елементів, які належать до певної теми, а естетична увага зосереджена не на тому, що зображено, а як воно зображено [2, с.79].

Дізнавшись про те, що Л. Костенко написала історичний роман, Іван Світличний зауважив у листі до дружини від 9 квітня 1974 року, «чи не краще його було б пустити по лінії наукової фантастики?» [3, с.113]. Попри всенародне захоплення романом у віршах «Маруся Чурай», політв'язень особисто не сприйняв його: ««Маруся Чурай» мені активно не сподобалась, і надто багато в тому розволіклому форматі від Холандії [...], той голий патріотизм у стилі ХІХ ст. дуже вже відгонить гопаком і шароварами» [4, с.374].

Така оцінка І. Світличного передусім засвідчує готовність критика переоцінити канон української літератури, який багато в чому залишався народницьким на рівні ХІХ століття і виключав елемент естетизму.

Підтримує Івана Світличного в цьому й Оксана Забужко. Не сприймаючи образ Богдана Хмельницького, змальований Л. Костенко у «Берестечку», головну причину «культурного конфузу» вона бачить саме через «міцно вкорінений в українську свідомість колоніальний стереотип козаччини як «селянського повстання», ватажок якого згідно з усіма заповідями радянської історіографії мусить бути «виразником інтересів простого народу»» [1, с.331], тобто малоосвіченим «музиком», тоді як насправді Б. Хмельницький був коронним шляхтичем. У листі до А. Жуковського від 10 січня 1980 року І. Світличний обґрунтовує свою позицію так: «Я естет, і голого патріотизму мені не досить, а розволіклий і розхристаний вірш роману не в'язався у моєї свідомості з високим рівнем культури вірша, який я знав у Ліни» [4, с.376].

Чи не найбільший резонанс як у партійних номенклатурних колах, так і в широких колах української громадськості у другій половині 60-х років викликав роман Олеся Гончара «Собор», який, на переконання О. Зарецького, займав «граничну» позицію офіційного та альтернативного дискурсів. Зі спогадів Євгена Сверстюка дізнаємося, що він та Іван Світличний розійшлися в оцінках цього твору, і саме цей конфлікт настановив Є. Сверстюка написати свій «Собор у риштуванні» як альтернативний до «офіційного роману».

І. Світличний відгукувався про цей твір класика української радянської літератури насамперед з естетичних позицій, адже, попри дразливу та оригінальну тему, за рамки соцреалізму твір не виходив. Є. Сверстюк проблему бачив глибше. Собор у риштуванні – це насамперед символ духовної деградації людини, бо ж риштування зведене не для відновлення, а для маскування загрозливого процесу: «Нині кожен, хто це усвідомив, розуміє, що йдеться не про поетизацію вселюдського собору, а передусім про цілком конкретне втілення його в собі, про вироблення власної індивідуальності як частки власного народу, як надійної опори для культури та духовного життя» [6, с.250].

У листі до подружжя Софії та Тита Гевриків від 1 травня 1968 року Іван Світличний зауважує: «Про роман О. Гончара у нас тут дуже багато говорять, у газетах пишуть і нищівні, і панегіричні статті, але ні ті, ні ті мені не подобаються: ті, хто лають роман, лають не за те, за що слід би ляяти, а ті, хто хвалять, запліщують очі на серйозні вади роману» [4, с.103].

Назагал сама концепція роману І. Світличному подобалась – хоча саме її найбільше критикували. Суттєвим недоліком твору критик вважає стиль роману, який називає патріархально-застарілим, а також надмірну кількість «невиправданіої газетної публіцистики, що прикро стає від того, як можна зіпсувати добру ідею поспішністю, поганим смаком» [4, с.103].

Зазначимо, у В. Стуса роман О. Гончара особливого інтересу не викликав, адже поет обмежився тільки однією лаконічною реплікою у листі до дружини від 1 червня 1981 року: «Не вірю в його прозу» [5, с.376]. М. Павлишин зауважує, що попри чималу віртуозність, яку виявляє О. Гончар, все-таки не можна відповісти на запитання, поставлене в романі молодим архітектором, «чому плодиться браконьєр?» [2, с.51].

Щодо світової класики, то чи не найбільше І. Світличний цінує художню майстерність Ясунарі Кавабати, зізнається, що усі твори письменника читав з великим задоволенням, адже саме таку літературу вважає високою. На переконання критика, вершинними творами Я. Кавабати є «Стогін гори» та «Сніжна країна». Твори Кобо Абе («Жінка в пісках») І. Світличному теж цікаві, але «після Кавабати видається надто з'європеїзованим і не таким шляхетним, як автор «Стогону гори» та «Сніжної країни»» [3, с.265].

У тогочасному літературному процесі І. Світличний виділяє також твори У. Фолкнера, М. Фріша, радить дружині придбати роман Г. Гессе «Гра в бісер», який вийшов українською мовою. З російськомовної прози радить прочитати твори Чингіза Айтматова та «Заповідник» А. Битоваріч, яку він вважає твором високого класу. І. Світличний зауважував, що перечитувати класів – це краще, аніж у «сучасних винохувати дрібки проблемності, не кажучи про художність» [3, с.419]. Тому ділиться своїм наміром перечитати усього Ф. Достоевського: «хоча я й не шанувальник таланту Достоевського як художника. Мій Бог – Толстой».

Відзначає високий рівень творів Ф. Саган, С. де Бовуар, Р. Музіля, цікавиться творчістю С. Аверинцева, М. Гаспарова, літературно-критичними статтями В. Лакшина (особливо щодо досліджень роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита»), культурологією Ю. Лотмана.

У листуванні І. Світличного завжди виразно простежується прагнення до літературно-критичного аналізу, висвітлення проблематики творів з обґрунтуванням своєї позиції та окресленням можливих літературознавчих досліджень. Наприклад, поет зазначає, що хотів би порівняти В. Астаф'єва з творчістю Л. Толстого, бо, на думку І. Світличного, «Астаф'єв також ортодоксальний «почвенник» зі всім плетивим прогресивно-регресивних ідей, властивих цьому явищу (суперечності майже як у Толстого, тільки без його геніальності)» [3, с.378].

У листі до дружини від 27 квітня 1975 року маємо цікавий аналіз популярного у той час роману британської письменниці Айріс Мердок «Чорний принц». Іван Світличний бачить причину ажіотажу навколо цього твору не через його високий художній рівень, а завдяки порушеній темі кохання, яка в соцреалізмі була винесена на периферію і вже не була критерієм людської моральності, а лише «припорою до суспільно-виробничих проблем», натомість у класичних творах російської та української літератури кохання посідало чільне місце і найвищі духовні вияви персонажів перевірялися найперше в інтимній сфері. З цього погляду, на думку критика, цікаво було б простежити, яку еволюцію пройшов Михайло Шолохов від «Тихого Дону» до «Піднятої цілини», адже в основі першого лежать класичні принципи, а «герої «Цілини» не тільки самі не віддаються амурам, але й бояться їх як чуми чи холери. Це – одна з кардинальних революцій в літературі соціалістичного реалізму, і шкода, що її досі не оцінили належно» [3, с.244].

Попри шалену популярність роману американського письменника Еріка Сігала «Історія одного кохання», що саме у 1977 році був опублікований у журналі «Всесвіт», Іван Світличний критикує його передусім за спекуляцію на темі невиліковної хвороби і смерті, зауважуючи, що це заборонений прийом, який можна застосовувати лише для розкриття чогось суттєвішого, наприклад, як це зробив О. Солженіцин у романі «Раковий корпус».

Відтак, епістолярна спадщина Івана Світличного з огляду амплітуди порушених питань є частиною національної публіцистики й віддзеркалює суспільно-політичну позицію очільника Ренесансу 1960-х років. У листах Івана Світличного, окрім фактів з власної біографії, відтворено суспільні настрої, культурно-ідеологічні та естетико-художні проблеми, панораму життя другої половини ХХ століття, адже лист і самвидав були чи не останнім шансом на зв'язок із вільним світом, шансом на перетин кордонів як «малої», так і «великої» зон, територією власної духовної, культурної, мистецької та політичної незалежності.

Список використаних джерел:

1. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфології. [3-е вид., виправл.]. К. : Факт, 2007. 640 с. (Серія «Висока поліція»).
2. Померанцев І. КГБ та інші.... К. : Грані-Т, 2009. 240 с. (Серія «De profundis»).
3. Світличний І. Голос доби / [упоряд. Л. Світлична]. К. : Сфера, 2001. Кн. 1. Листи з «Парнасу». 544 с.
4. Світличний І. Голос доби / [упоряд. Л. Світлична, Н. Світлична]. К. : Сфера, 2008. Кн. 2. 424 с.
5. Стус В. Листи до рідних. Твори : у 6 т., 9 кн. Львів : Просвіта, 1997. Т. 6 (додатковий). Кн. І. С. 9.
6. Українське слово : [хрестоматія укр. літ-ри та літ. критики ХХ ст.] : у 4 кн. / [упоряд. В. Яременко]. К. : Аконіт.

In this article the attempt to define the alternative discourse of representatives of the 1960s generation epistolary publicism is made. The genre characteristics of alternative discourse of the camp epistolary publicism of representatives of the 1960s generation are analyzed. The key aspects of the correspondence are clarified. In spite of significant political position of the sender, one of the main theme of that epistolary publicism are art and literature. The amplitude of the induced problems and a wide range of addressees of that correspondence show publicistic of this epistolary and continues publicistic heritage of the representatives of the 1960s generation.

The historical, literary, artistic and aesthetical peculiarities of this epistolary are educed. The thesis considers the epistolary heritage of the 1960s generation as a continuation of their professional and creative potencies. The letters written by of the 1960s generation prove to be a vivid illustration not only of his anti-Soviet attitude as a literary critic and his craving for the revision of the literary canon of that time, but also of his active social position. It is considered to be the epistolary essays of the sixties as the phenomenon of alternative literary criticism.

The ideological orientation of the correspondence gives reason to determine them as the alternative discourse in opposition to the official Soviet. The camp epistolary written by representatives of the 1960s generation prove to be a vivid illustration not only of his anti-Soviet attitude as a literary critic and his craving for the revision of the literary canon of that time, but also of his active social position.

Key words: alternative discourse, epistolary publicism, representatives of the 1960s generation.

Отримано: 29.10.2019 р.